

ՊԱՏՄՈՒՄ Է ԵՐԿԱՐԱՄՅԱ ՄԱՆԿԱՎԱՐԺ ԼՈՒԻԶՎԻ ՄՈՎՍԻՍՅԱՆԸ

Երկար մտորումներից հետո որոշեցի զայ այս մեղսավոր աշխարհ, որովհետև և ներկայութեաւ և Ստալինգրադ ազատագրվել էն, պատերազմի մեջքը կոտրվել էր: Եվ մի գարնանային օր՝ 1943 թ. ապրիլի մեկին, եկա ինձ շատ սպասող հորս վանեցի որբ Գուրգենի և համշենահայ մի համեստ աղջկա՝ Արմենուհու ընտանիքը: Կարծում եմ շատ սպասված էի հորս համար, որովհետև ինձանց բացի ոչ մի արյունակից չուներ, որի հետ խոսեր, ուրախանար, նայեր...

Ծնողներս ուսուցիչներ էին, ապրում էին Արևագիայի Գուրգուրի շրջանի Կավակլու (Ազգարակ) գյուղում:

1959 թ. ավարտեցի Սովորում քաղաքի հայկական միջնակարգ դպրոցը, 1966 թ.՝ Երևանի պետական համալսարանի բանասիրական բաժինը: Ին սիրելի դասախոսներն էին Ելիա Գրինը, Եղվարդ Զրբաշյանը և Հովհաննես Բարսեղյանը:

1966 թ. սեպտեմբերին աշխատանքի եմ անցել Սովորում շրջանի Գումիստա գյուղի Հ. Չաքրյանի անվան հայկական միջնակարգ դպրոցում: 1991 թ. դարձա ուսմասվար, ստաց մերոդիստ-ուսուցչի կոչում: Արդեն պատերազմից հետո՝ 1997 թ. դարձա տնօրեն Գումիստայի թալանված դպրոցում: 2008 թ. հիվանդության պատճառով թողեցի տնօրենի պաշտոնը: Այժմ թշակառու եմ և շարունակում եմ աշխատել: Միշտ կապի մեջ եմ ին նախկին աշակերտների հետ:

Ունեմ երկու աղջկե, երկու թունիկ, երկու ծունիկ:

Գումիստայի դպրոցը բացվել է 1911 թվականին: Բնիկ գումիստացիները պատմում են, որ առաջին դպրոցը եղել է գյուղացների մեջի տանը:

Ինչպես ասացի, ես այս դպրոցի հետ ծանրացել եմ 1966 թվականին: Տնօրենն էր Միհրան Գյուղեյանը: Նրա ջամքերով 1968 թ. շահագործվեց դպրոցի երկարկանի շենքը, որտեղ աշխատում էր մեր համերաշխ կոլեկտիվը: Կատա կարող եմ ասել, որ Սովորում շրջանի լավագույն ուսումնական հաստատություններից մեկն էր: Ուսուցիչները նվիրված էին, ուսմասվար՝ Արտաշես Կալյաջյանը իր բարձունքի վրա էր: Նրա ջամքերով 2 հայկական մանկապարտեզ է բացվել, մեկը՝ Գումիստայում, մեկը՝ քաղաքում: Երբ նա դարձավ Լեզուայ գյուղի դպրոցի տնօրեն, սկսեց նոր տիպային դպրոց կառուցելու աշխատանքները: Տասնինը պետական դուռ ծեծելուց հետո հասավ արդյունքի: Ամեն մարդ չէր դիմում միանալու մասին:

Գումիստայի դպրոցում սովորում էր մոտավորապես 250 երեխա: Աշակերտների մեջ մեծ սեր կար ուսման նկատմամբ:

Լուիզվի Մովսիսյանը դստեր՝ Մարգարիտ Ավետիսյանի հետ

Լուիզվի Մովսիսյանը հոր և եղբոր հետ, 1963 թ.

1972 թ. 24 շրջանավարտներից 7-ը գերազանցիկ էին, 10-ը՝ հարվածային, մնացածներն էին ընդունվեցին ուսումնարան և տեխնիկում:

1972 թ. դպրոցի ուսմասվար դարձավ Բոստանցյան Խաչիկը: Տասնյոթ տարեկան գնացել էր ռազմաձակատ, մինչև պատերազմի վերջին օրը կրվել էր: Շատ համեստ, գրաքետ մնացական էր: Որպես ուսմասվար իր գործին գիտակ էր, այնպես էր վերլուծում լսած դասը, որ ուսուցիչը ոչ մի առարկություն չէր կարողանում անել: Խաչիկ Բոստանցյանը մանկավարժ էր ի վերուստ:

Այն ժամանակվա աշակերտները շատ էին տարբերվում ասօրվա աշակերտներից: Երեխաների մեջ սեր կար ուսման նկատմամբ, ծգուում, ներքին մրցություն: Ին դասավանդած տարիների ընթացքում շատերը ընդունվում էին բարձրագույն ուսումնական հաստատություն և Հայաստանում, և Ուսմաստանում:

Ուզում եմ պատմել Գումիստայի միջնակարգ դպրոցն ա-

սինը ամերիկացի էր՝ հայկական արմատներով: Ին Անջելես տեղակիութեալ նա ավարտեց Հարվարդի համալսարանի մասնացյուղը և չորրորդ բարձրագույն՝ Ին Անջելեսի համալսարանը: Անդւան գտավ, որ չորս դիպլոմ մի մարդու համար բավական է: Աշխատում է Ին Անջելեսում գտնվող շվեյցարական «Նեստլե» ֆիրմայում, կոմերցիոն տնօրեն: Աշխատավայրում կազմակերպել էր հայկական մշակույթի օր: Աշխատակիցներից յուրաքանչյուրը համացանցից պետք է գտներ հայկական ճաշատեսակի բաղադրատոնն, պատրաստեր ուստիչիքը և բերեր աշխատավայրը: Ինքը բերել էր հայկական երաժշտությամբ ձայնակավառակ և ամերիկացիներին հայկական պար սկսությունը: Անջելիկացիները նրան շատ են հարգում: Այսպիսին է Հնագանը: Ունի երկու որդի, թոռնիկ: Երջանիկ մայր է, սկսուր, տատիկ:

1970 թ. շրջանավարտներից մեկն էր Խաստյան Գեղրգին: Բնավորությամբ անկախ, ինքնուրույն կարծիքով, խիստ տարբերվում էր իր ընկերներից դրանով: Ուսուցիչների հետ վերաբերվում էր մեծագույն հարգանքով: Ղատելը սպորտային կոշիկ (կեղի) հազնելու համար հեռացնում էր դասերից: Գեղրգի ուզածն էլ դա էր: Երեք օր բացակայում էր դպրոցից, որից հետո դասելեկը նստում էր հեծանիվ և զնում Գեղրգիի տուն: Հաջորդ օրը Գեղրգին հայտնվում էր: Հերթական ստուգողա-

տուրության մեջ ծանր էր և նա տեղափոխվեց Մայկոպ, որտեղ աշխատեց դաստիարակ: Հարգաված և զնատահատված մասնացքներ էր: Պրոֆեսիոնալ աշխատանքից գլխավոր դաստիարակ Վ. Ուստինովի կողմից 2002թ. պարգևատրվել է անվանական ատրճանակով: Ստացավ առաջին կարգի իրավաբանի կոչում և դարձավ դաստիարակության վաստակավոր աշխատակից: Ունի երկու դուստր, չորս թոռնիկ:

1972 թ. շրջանավարտներից է Շահիկ Կարագոյանը: Ուշիմ, բաիմաց, թափուն, ոգևորված աղջիկ էր, սպորտի վարպետ շախմատի գծով: Դասարանի առաջնակարգ աշակերտներից մեկն էր: Ուզում էր դամոնալ թշկուի, բայց միավորները չբավականացնելու պատճառով բուհ ընդունվեց: Ավարտեց Ուստուն աշխատանքից Աղյուս Երևանի երկու դուստրներից մեջ աշակերտությունը:

1973թ. շրջանավարտների մեջ աշքի էին ընկնում Գրիգոր Կարագոյանը՝ հայտնի և սիրված դերասան Մայկի Կարագոյանի որդին, որ մնում էր տառապահ և աշխատանքի աղջիկ էր ազնվությունը: 1971թ. գերազանց աշխատավարտ էր Գեղրգին հայտնվում էր: Հերթական ստուգողա-

Հնագանդ Զաքարյան

կամ աշխատանքից հանգիստ իր «Հորսն» էր վաստակում շամանակացած առարկայից: Սիրում էր երգել այն ժամանակ մոդայիկ երգ՝ «Կերանու բույս»: Հնագակացում էր կիմառառով:

Բոլոր ուսուցիչները սիրում էին նրան, անտեսելով «անկարգությունները», մեծագույն հարգանքը էր վայելում դպրոցում իր սիրահարվածության պատճառով:

Դպրոցից հետո ընդունվեց Սվերդլովսկի իրավաբանական ինստիտուտ: Ավարտելուց հետո աշխատեց Սվերդլովսկի Կառավարման ինժեներության գործությունը: Այժմ էլ ՀՀ-ը ցուցադրում է ին ներկայացումների տեսագրություններ նրա մասնակցությամբ, որտեղ երևում է նրա վար տաղանդը:

ПУТЕШЕСТВИЕ ПО ЗВУКАМ ТУЛУМА

Сегодня мой собеседник Александр Худолев, мастер деревянных духовых инструментов. Он с 2007 года ведет активную музыкальную деятельность, артист ансамбля «Кудрина» в г. Сочи, изготавливает около 20 инструментов собрав по крупицам информацию о них из разных источников. Александр Худолев рассказал о своих музыкальных предпочтениях, о том, что его вдохновляет и о планах на будущее.

1. Почему важно знать этническую музыку и как она влияет на самосознание человека?

- Этническая музыка дает возможность человеку оглянувшись назад в прошлое увидеть всю красоту и прелесть музыки созданной предками и приблизится к своим историческим корням. Народная музыка играет важную роль для каждого последующего поколения. Это, прежде всего душа народа, его история. Народная музыка это выражение сущности народа через слова и звуки. Надо ее знать, беречь и помнить.

2. Расскажите о своей мастерской.

- Изготовление волынок труд не простой. Над одним экземпляром работы минимум на месяц. Заказы поступают из Италии, Америки и Англии. Первый инструмент, который я сделал, была русская жалейка. Мне очень хотелось приобрести жалейку, я услышал по интернету записи и тогда начал искать где купить, не нашел и решил сделать сам. Качество готового инструмента во многом зависит от выбранной древесины. Для волынки походят фруктовые сорта дерева: груша, яблоня слива. Перед тем как придать форму материал сушат несколько лет. Волынки существуют у многих народов мира. Каждая из них имеет свою форму. Все свои инструменты я делаю вручную и в каждый вкладываю свою душу, каждый инструмент индивидуален. В своей мастерской изготавливаю такие волынки как белорусская Дуда, Шведскую волынку (сак-пина), большую средневековую волынку (дудельзак), также изготавливаю тулум «тик» амшенских армян. Первые исторические сведения об этом инструменте относятся к Риму I века н. э. По преданиям, на этом инструменте играл известный своей разгульностью император Нерон. Армянская волынка это близкий родственник ирландской волынки. Состоит из двух или более трубок, снабженных язычком и из кожаного мешка. Мешок - воздушный резервуар из кожи или пузыря животного, из которого подают воздух к звучащим трубочкам. Одна из трубок устроена как флейта - с отверстиями. На ней играют, зажимая пальцами отверстия. Остальные, аккомпанирующие трубки издают только один тон. В редких случаях применяются две мелодических трубки. Звукоряд диатонический, звучание сильное и резкое. Применяется главным образом для сопровождения танцев. Распространена среди амшенских армян под

названием «тулум», «тик», в Армении известен инструмент под названием «паркапзук». Понтийские греки называют его «ангион» (сосуд) или «тулум» или «аскавлос». В России подобные музыкальные инструменты извест-

Анжела Терзян и Александр Худолев

тийской лирой является одним из любимых музыкальных инструментов Восточного Понта. Инструмент можно встретить и без сопровождения других музыкальных инструментов, его сильный звук распространяется на большие расстояния. Хорошим музыкантам, называемым в большинстве случаев у амшенских армян «тулумджи» считается тот, кто в свою игру вносит некие импровизации, таким образом, чтобы издаваемая им мелодия звучала постоянно «нарядной».

3. Считается, что освоить игру на тулуме достаточно сложно, так ли это?

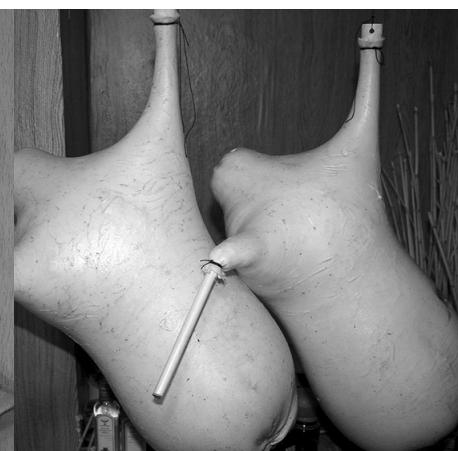
- Почему-то считается, что тулум очень сложный инструмент для освоения. Это далеко не так. Надо потихоньку осваивать дыхание и работу с мешком. Все зависит от нашего личного усердия. Это обусловлено тем, что сперва надувают мешок, из

Александр Худолев

тны под названием «волынка». На греческих островах волынку называют цамбуна, а в Македонии и Фракии - гайда. Это же название – «гайда» закрепилось и у славян. Как правило, инструмент изготавливает сам музыкант, играющий на нем. Для производства музыкального инструмента используют обработанную шкуру овцы или козы, которую следует вывернуть наизнанку таким образом, чтобы ворсистая часть оказалась вовнутрь. В таком виде почти вся шкура животного превращается в некую воздушную камеру (резервуар), которую, впоследствии, музыкант держит под мышками. Во время игры музыкант дует в специальную трубку-мундштук, расположенную на высохшем бурдюке. Дуть в него следует через определенный промежуток времени, дабы восполнить убывающий из флейт воздух наполненного сосуда. Вдох производится не грудью, а диафрагмой. В этом и заключается главный секрет музыканта – умение играть часами и

трости цыбун тростниковые трубы, выходят воздух из трости. У хемшил Турции тоже называется цыбун. Цыбун это две тростниковые трубы они составляют неотъемлемую часть тулума. Часть деревянной трубы обмазывается воском и вдается в

не уставать. Флейты так же две, но специальной - для «кровного звука», не существует. Их располагают рядом друг с другом. Одинаковые по форме и количеству отверстий. Флейты, играют одновременно, с равнозначным звучанием и интонацией. Звук, исходящий из инструмента, достаточно резкий и, относительно, сильный. Тулум как музыкальный инструмент известен почти на всей территории Понта по сей день, и вместе с пон-

мешком. А далее это техника исполнения. Главная особенность это надувание мешка. Тулумджи сами умели делать мешки и соответственно цыбуни трубы. Если музыкант который играет на кларнете может пойти в магазин купить инструмент, т.е. кларнет, то тулума нет в продаже и возможно поэтому инструмент был забыт среди амшенских армян по эту сторону Черного моря. В среде хемшил (амшенцев) Турции

тулум до сих пор является распространенным музыкальным инструментом.

4. Какую музыку предпочитаешь сам слушать?

- Разнообразную, различные жанры. Но понимаю важность этнической музыки.

5. Этнические мотивы, каких регионов тебя больше всего интересуют?

- Меня очень заинтересовали мотивы хемшил (амшенцев), проживающих в Турции. Хемшилы сумели сохранить многое из своей этнической музыки и сегодня она продолжает свое развитие. Причем как исполнение на разных музыкальных инструментах, так и сохранилась традиция изготовления музыкальных инструментов в частности тулума. Наши предки жить не могли без музыки. Очень многие из них умели самостоятельно изготавливать простейшие инструменты, которые затем передавались по наследству. В наше время, к сожалению, это картина поменялась, многое предано забвению.

6. Расскажи немного о себе, откуда такой интерес к мотивам амшенских армян?

Человек тянется к искусству с давних времен. Каждое следующее столетие приносило новые, все более совершенные музыкальные инструменты. Насколько сегодня известно среди амшенских армян исчезло традиционное изготовление тулума и игра на нем.

- Я родился в городе Сочи в 1987 году, вырос в этом городе. Получил художественное образование. Судьба распорядилась иначе, я стал музыкантом. Сначала это было моим хобби. Интересовался русской народной музыкой. Впоследствии большой интерес проявился к амшенской музыке. Изначально начал интересоваться волынкой, начал делать разные разновидности. Основное знакомство с амшенской культурой у меня произошло в жизни после того как я женился на амшенской армянке, Анжеле Терзян. Она дизайнер по одежде. Их род исходит из Западной Армении, окрестностях Орду. Здесь они обосновались в Адлерском районе города Сочи. Дед ее Терзян Сергей играл на кеманче. Меня заинтересовала мелодия. Я начал более активно интересоваться народными инструментами амшенских армян.

7. Какие планы на будущее?

- Хочу научиться играть на кеманче, еще хочу попробовать ее сделать. Любой народный музыкальный инструмент – это часть истории того или иного этноса. Поэтому я думаю надо молодежь заинтересовать, чтобы помнили и продолжали традиции своих предков. Это очень важно.

ЭЛЕОНORA УЗУНЯН
Абхазия, с. Пшап

ԱԶԱՐԻԱՅԻ ՀԱՅԵՐԻ ԿՐԹԱՄՇԱԿՈՒԹ-ԱՅԻՆ ԿՅԱՆՔԻՑ

2006թ. Համահյակական կրթական երկրորդ խորհրդաժողովի օրերին Հայաստանում էր նաև Բաթումի հայկական դպրոցի ուսուցչուհի Սաբենիկ Դանիելյանը: Այն ժամանակ նրա հետ իմ հարցազրոյցը «Աջարիայում կա ընդամենք... 40 աշակերտ» վերնագրով տպագրվեց «Զայն համշենականի» 2006թ. 9-10-րդ միացաց համարում:

12 տարի անց կրկին անդրադառնալով թեմային խնդրում եմ Սաբենիկ Դանիելյանին պատմել Բաթումի հայկական դպրոցի մասին:

- Ափսոսանքով կարող եմ տեղեկացնել, որ հայկական միակ դպրոցը, որը վերջին տարիներին գործում էր մասնաշյուղի կարգավիճակով, վերջնական փակվեց: Նախկինում ունեցել ենք 4 դպրոց: 2009թ. հայկական դպրոցի շենքը վաճառեցին, իսկ մասնաշյուղը տեղափոխվեցին N 9 վրացական դպրոց, դրանից հետո աշակերտների թիվը գնալով էլ ավելի պակասեց: 2013թ. մեր հայկական մասնաշյուղը դադարեց գոյություն ունենալ:

2015թ. Բաթումում սկսեց գործել Վիրահայոց թեմի Ակ. Մանթաշյանցի անվան երիտասարդական և կրթամշակութային կենտրոնը (Դեկավար՝ Սոնա Հովհաննեսյան), որտեղ հիմա գործում է Վիրահայոց թեմի Ս. Մաշտոցի անվան մեկորյա դպրոցը, որտեղ աշխատում են ես, Գ. Լուսավորչի անվան նախակրթարանը, «Ալբյուր» երգչախումբը, «Հեղնար» պարի խումբը, ինչպես նաև գեղագիտական, ասմունքի և քատերական խմբակները: Վերջին տվյալներով Աջարիայում բնակվում է մոտ 8000 հայ, որոնց մեծ մասը կենտրոնացված է Բաթումում: Մանթաշյանց կենտրոնը այսօր միակ հայկական կրթօջախն է մեր տարածաշրջանում:

- Քանի՞ աշակերտ է սովորում այստեղ:

- Ակ. Մանթաշյանցի անվան կենտրոնում 2017-2018 ուստարում սովորում է շուրջ 230 աշակերտ, նախակրթարան են ընդունում 3-6 տարեկան երեխաների, 6-9 տարեկան երեխաներով հաճախում են գեղագիտական խմբակ, 9 տարեկանից սկսած զայլս են մեկորյա դպրոց:

- Խնդրում եմ ավելի մանրամասն պատմեք մեկորյա դպրոցի մասին:

- Մեր մեկորյա դպրոցում

Վիրահայոց թեմի արաջնորդ, գերաշնորհ Տեր Վազգեն Եպիսկոպոս Միհրանյանը և արժանապատիկ Տեր Արարատ քահանա Գումբայանը Բաթումի հայ համայնքի ներկայացուցիչների հետ

դասերը անցկացվում են շաբաթ և կիրակի օրերին: Այստեղ երեխաները սովորում են գրել, կարդալ, խոսել և հասկանալ իրենց մայություն՝ հայերենը, ինչպես նաև ծանոթանալ հայ ժողովորի պամուրքանը: Հաճախ են կազմակերպվում հանդիպումներ՝ Տեր Արարատ քահանա Գումբայանի հետ, այդ հանդիպումները միշտ սպասված և հաճելի են աշակերտների համար, քանի որ հոգևոր հայրը Աստծոն խոսքն ու պատվիրաններն է բարացատրում իրենց: Տարեցու-

որի մեր աշակերտների թիվը գնալով շատանում է, ինչը շատ ուրախալի է: Այսօր մեր մեկորյա դպրոցում սովորում է 43 աշակերտ:

- Իսկ քանի՞ մանկավարժ է աշխատում Մանթաշյանցի անվան կենտրոնում:

- Մանթաշյանցի անվան կենտրոնում աշխատում է 10 մանկավարժ: Մենք ունենք հայոց լեզվի, երգի, պարի և կերպարվեստի մասնագետներ:

Գլ. համարի կազմակերպություն: Հասեմ՝ Երևան-37, Ազատության 2, բն. 8: Հեռախոս՝ (+374+10) 20 21 26: Գրանցման վկայական՝ N 03Ա054979, տրված՝ 26.06.2002թ.: Խմբագրությունը ոչ միշտ է համակարգիչ հեղինակների տեսակետներին: Արտասարության կամ մեջբերման դաստիճանը հոլով «Զայն համշենական» պարուսակի է: Հրատարակում է 2004թ. օգոստոսի: Տպագրությունը է «Տիգրան Մեծ» (ր. Երևան): Եղանակը՝ «ՀԱՄՇԵՆ» Compatriotic-charitable public organization (Yerevan).

«DZAYN HAMSHENAKAN». Issued from August, 2004. Editor in chief SERGEY VARDANYAN. Tel. (+374+10) 20 21 26, E-mail: dzaynhamshenakan@yahoo.com, www.dzaynhamshenakan.org

Ակ. Մանթաշյանցի անվան կենտրոնը հայապահպանությանը նվիրված մեծ աշխատանքների տանը: Մաթումահայերը ավելի շատ են համախմբվում եկեղեցու և կենտրոնի շուրջը: Մերը է Աջարիայի հայության կապը Մայրաքանչ հայությունը:

- Ի՞նչ հայկական հասարակական կազմակերպություններ կան:

- Աջարիայում գործում են հետևյալ կազմակերպություններ՝ «Աջարիայի հայերի միություն» (Դեկավար՝ Գրիգորի Վարդանյան), «Մեր տունը Վրաստանն է» (Դեկավար՝ Սահակ Տալիսյան), ՎՀՕՍ-ի մասնաձյուղը (Երերի Հակոբյան) «Ալբյուր» էլեկտրոնային թերթ (հայ համայնքի մամլո քարտուղար՝ Արթուր Հովհաննեսյան):

Բաթումի Սուրբ Փոկիչ Հայ Ալաքելական էկեղեցում իր ծառայությունն է մասնացն Աջարիայի, Գուրիայի, Իմերեթիի հոգևոր հովիվ, արժանապա-

րոնում անցկացվող հայկական կերակրատեսակների փառաւոնները, ինչպես նաև ժողովրդական և եկեղեցական տոններ նշելը:

- Իսկ Աջարիայի այլ վայրերում հայկական մեկորյա դպրոցներ չկան:

- Մանթաշյանցի անվան կենտրոնը համակարգում է նաև Գուրիայի տարածաշրջանի Օգուրգեթում գործող Վիրահայոց թեմի «Սբ Սահակ Պար-

տիվ Արարատ քահանա Գումբայանը:

Պատահական չեն, որ Աջարիայի հայության կենտրոնը՝ Սուրբ Փոկիչ էկեղեցին, այսօր, ինչպես և մեկ հայությանական արած, իր շուրջն է համախմբում բոլոր հայերին, չե՞զուն և եկեղեցին է հային հայ պահում հայրենիքից հեռու՝ օտար ավերում:

Զրուցեց ՍԵՐԳԵՅ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆԸ